

GYVIEJI ARCHYVAI

Naujasis statinys

Auklėtoja ar kuri nors mokytoja kasmet vis dažniau prašydavo Juozuką nupiešti po du spalvotus koncertų arba spektaklių skelbimus, kurie paskui savaitę švytėdavo miestelio centre, sankryžoje prie parduotuvės, taip pat mokykloje. Juozukas ypač gėrėjosi tuo, kuris kabojo miestelyje: jokia kita jo kūryba nebuvo tokia vieša ir taip arti žmonių. Štai ir dabar bus dramų būrelis spektaklis: skelbimus nupiešti vadovė paskyrė, žinoma, ne vienuoliktokui dailininkui Virginijai, žvelgiančiam į tolimus horizontus, o jam, paklusniam ir patikimam mokiniui; kaip ir pernai, padavė raštelį su skelbimo žodžiais, pabrauktais įvairiomis linijomis, ir paprašė pačiam pasiimti porą didelių vatmano lapų iš kultūros namų.

Juozukui patiko būti štai tokio ypatingu pastumdėliu.

Kultūros namai, kuriuose jis retkarčiais lankydavosi, buvo jam šiek tiek pažįstami. Jie stovėjo miestelio pakraštyje, iškiliausioje jo pusėje; pats neaiškios formos pastatas, kaip pasakojė mama, iš pradžių buvo sudėtas iš dviejų tremtinių namų, o kai ir dvi aukščios trobesio čia vis dėlto nepakako, atvežė ir surinko dar vieną, trečiojo tremtinio, namą, prisiliedami prie pirmojo statinio, ir atkėlė į jį kolūkio kontorą; įdomiausia, kad visas šitas kerėpla, nelygiai nudažytas tamsiai ruda spalva, su aukštyn išsišovusiu vienu galu ir su snapą primenančiu balkonu tartum didelė perreklė višta išsiskleidė ant vėjinio malūno pamatų, turinčių rūšį su keletu senų išbetonuotų kambarių – agitacijos plakatams, medžiagoms, medienos ruošiniams ir panašioms dalykams sukrauti, taip pat ir fotolaboratorijai, kuri šiuo metu buvo tuščia. Malūno savininkas (Juozuko mamos brolis Simonas) taip pat su šeima buvo išvežtas į Sibirą, todėl galima sakyti, kad šis visų trijų arčiau ar toliau gyvenusių tremtinių turtas, sukrautas į vieną vietą ant ketvirtosios tremtinio pamatų, sudarė galimybę skirtingoms įstaigoms dirbti glaudžiai, kolektyviškai ir teikė kolūkiui didelę visokeriopą naudą.

Iš šalies sunku buvo šį statinį suprasti: į kurią sieną bežiūrėtum, atrodė, kad ji šaluotinė, ir šį įspūdį stiprino tai, kad iš visų pusių tarsi pakubom vidun vedė beveik vienodo dydžio kaimo pirklių durys – kiek beiškotom, niekur nerasi jokio fasado (tremtinių pastatai jo neturėjo), čia nebuvo jokių paradinių durų, prie kurių galėtų per šventes skambėti iškilmingos kalbos ar groti iš rajono pasamdytas dūdų orkestras. Ceremonialai vykdavo kitur – mokyklos aikštėje, taip pat pačioje mokykloje, kuri visada, žiemą ir vasarą, buvo šventinis kolūkio veidas. Nuo laukų pusės pūtė šiaurės vėjas, ir iš įkalnės šis statinys buvo panašus jau ne į vištą, o veikiau į milžinišką margą kalakutę, apkėtusią didelius savo kiaušinius; jei statinys dydžiu ir nepranoko baž-

nyčios, esančios kitame miestelio pakraštyje, tai daugeliu požiūriu (o gal net visais!) buvo perspektyvesnis.

Vien tik mama Juozukui pasakodavo apie miestelio malūną, kuris buvęs labai aukštas ir gražus. Ji kartais prašydavo parašyti laišką į Sibirą, kur snieguose ir miškuose auga dvi gražios Juozuko pussės. (Juozukas įsiminė, kaip atsargiai paštininkė aiškino, kad pašto ženklukas „į ten“ kainuoja tiek pat, kiek štai ir į gretimą kaimą, tik 4 kapeikas, – vis išvengdama žodžio „Sibiras“, o vaikui buvo sunku suprasti, kad tas Sibiras yra ne užsienyje, bet jo paties šalyje, gražiojoje Tėvynėje.) Tomis valandomis mama išjausdavo į prisiminimus ir daugiau papasakodavo apie darbštųjį brolių Simoną, kuris čia nusipirkęs seną vėjinį malūną. Malūnas buvęs mūrinis, su pikliumi ir valcais, apie jį Simonas sakydavęs: „Mano sparnuotis!“ Nors Juozukas šių pasakojimų klausėsi nenoriai, atmetinėti, tarsi tik viena ausimi, apskritai nesidomėdamas nei praeities senienomis, nei technika, nei kokia nors istorija, vis dėlto gerai prisimena tai, kad malūnas buvęs ne stiebinis, o kepurinis: jo sparnai buvo gręžiami prieš vėją su viršutine dalimi, vadinamąja kepurė (o stiebiniai – su visu liemeniu). Juozukui buvo įdomu, kaip ten veikė tokie dideli mediniai dantračiai, gal padaryti iš rąstų? Bet plačiau domėtis neturėjo laiko. Tik mama dar pasakojė, kad apleistais malūnas kurį laiką sukosi tuščiai, ir niekas jo sugedusio nesugebėjo sustabdyti. Girnos nieko nemalė... Nebuvo specialistų. Žmonės tik stebėjosi šia nesulaikoma velniva. Paskui jie vienoje pusėje ėmė ardyti ir nešiotis plytas, malūnas pradėjo svirti, kol jį vieną naktį nulauzė vėtra. Bet liko naudingi pamatai.

Labiausiai Juozukas domėjosi dabartimi – visu tuo, ką pats mato ir patiria.

Iš pradžių prie šio pastato turėjai gerai įsiminti, kuris takas veda į kontorą, kuris į kultūros namus; kai kartą Juozukas pasiūlė kultūros darbuotojoms šalia durų pakabinti iškabą, panašiai kaip prie kontoros, merginos sutartinai atsakė: „O kam? Mus ir taip visi žino!“ Jau seniai Juozukas iš tikrųjų jas ne tik žino, bet šiek tiek ir pažįsta. Kada tik ateina, iš šalies girdi tuos pačius šūksnius: „Kur raktai?“, „Kur raktai?“ Po ilgo lakstyto raktų ryšulys atsirasdavo kuriame nors didelio pastato kabinete arba rūsyje, bet greitai ir vėl pradingdavo. Tos pačios merginos nuolatos pakaitom varstydavo kabinetų langus: jei viena šaukia, kad tvanku, ir juos atidaro, tai kita klykteli, kad traukia skersvėjis, ir vėl užveria. Jos buvo rėkšmingos. Ir tik retkarčiais kuri nors, grįžusi iš kontoros, džiugiai ir palaimingai atsi-

dusdavo: „Kaip gera, kai tave pagiria pirmininkas!“

Kultūros namuose, užimančiuose visą priekinį, aukštąjį pastato galą ir dar turinčiuose kambarius rūsyje, išties šeiminingas jaunimas, apie kurio siekius ir žygius apskritai šalyje tiek daug buvo kalbama ir rašoma: viršuje – merginos, apačioje – jų draugai.

Direktore čia dirbo kolūkio pirmininko žmona, o meno vadovės išvis nebuvo (sako, popieriuose šias pareigas ėjo kažkokia pirmininkienės giminaitė, čia nė nepasirodanti). Puikiausiai meno vadovę atstojo ir direktorė visur pavadavo dvi lipšnios rėkšnės, lakstančios po kabinetus ir tvarkančios visus kultūros ir propagandos reikalus. Nė viena jų (taip pat ir direktorė) nemokėjo groti jokių muzikos instrumentų, bet šito, rodos, ir nereikėjo – pakako gausybės „Estradinių melodijų“ plokštelių. (Vyresnieji mokiniai tarpusavyje pakalbėdavo, kad šios dvi aktyvistės, neturinčios etatų, gauna atlygį už niekam nežinomus būrelius ir dar kažkokius priedus.) Bene kasdien čia ateidavo dar dvi jų draugės, palaikančios gyvą ryšį su miesteliu, ir jos visos keturios dirbo sutartinai ir pakiliai, ypač vakare, kai į vieną rūsio kambarį ateidavo šiek tiek slapstomi keturi vaikinai.

Tarsi skersvėjis čia vidun įtraukė ir Juozuką.

Vos jis peržengė kultūros namų slenkstį, kažkas jam švilptelėjo iš šalies – nuo laiptų, vedančių į rūsi. Ten stovėjo Stasys, vienas čia besilankančių bernų šviesiais garbanotais plaukais ir pamojo už-eiti gilyn. Jis godžiai traukė cigaretę, surietęs mažąjį pirštą, paskui laikė tą cigaretę ugnimi į delną ir trumpai spaudė šalin prie lūpų prilipusį tabaką. Paklausė, ar dar paišo laikrodžius, bet atsakymo nė nelaukė – timpltelėjo Juozuką už skverno pro duris ir nusiavedė prie trijų draugų, sėdintį aplink apskardintą stalą (pritaikytas kažkokias sandėlio duris), kurio viduryje baltavo keletas nedidelių megztų servetėlių. Stasys nekantriai linktelėjo į kaimyną, išgėrė stikluoką ir jau ramiai pagrauzė sūrio gabalą, kietą kaip akmuo. Jo užsveikintas draugas taip pat nieko nelaukė, bet sūrio oriai atsiskakė – jis gėrė be užkandos.

– Greit atneš, – abejingai pasakė jam Stasys.

Kitas draugas sėdėdamas atsigrėžė į Juozuką ir paprašė:

– Duok į dantis.

– Nerūkau, – atsakė Juozukas, šį vaizdingą vyrų posakį jau keliskart girdėjęs autobusų stotelėje.

Rūpestingasis Stasys kabančio chalato kišenėje susirado laikrodį ir padavė Juozukui pridurdamas:

– Rytoj pats ateisiu į mokyklą atsiimt.

Iš kažkur atėjo mada tapyti rankinio laikrodžio ciferblatą. Juozukas pabandė, ir jį apipuošė vyrai. Geriausiai čia tiko didžiulis laikrodis „Pobeda“. Dažydamas adatą į tirštus akvarelinius dažus (aliejinų negaudavo), nutapydavo mėlyną dangų, žalią pievą, rudą namą ir baltąšakį beržą. Didesnis pasaulis ar kokie nors atspalviai iš skritulėlių netilpo. Tiesa, kartais Juozukas norėjo čia nutapyti kiek galima daugiau – į pievą dar įmesdavo gėlytę, o į dangų – paukštelį, tačiau gamtovaizdis vis dėlto būdavo sustingęs. Gėda, o ne paveikslas! Visiškai teisingi Virginijus, tai vadinamas paskutine chaltūra.

Tylėdamas paėmė Stasio laikrodį. Kiek vyrams besakydavo, kad neverta laikrodžio teplioti, kiek jiems po nosim bekašiodavo riešą su švairu savo paties laikrodžiu, klientai neatstodavo. Brukdavo Juozukui net laikrodį su juodu ciferblatu, kurį jis taip pat nesunkiai išmargindavo, tik jau baltais ir šviesiais dažais. Nė kapeikos neimdavo už darbą, o klientas galutinai apsidžiaugdavo, kad vis dėlto štai velni, nors vaikai, dar nė neturintys laikrodžio, kumštelėdavo Juozuką, dugragalviškai sakydami kažkur nugarstą frazę: dailininkas pridėjo ranką – penki rubliai!

(Beje, už vasarą nupintas šiaudines skrybėles atvirai imdavo du ar tris rublius, nes tai buvo ne menas, o amatas.)

Taiigi netyčia Juozukas aplankė savo dėdės tremtinio malūno rūsius; šiuolaikinis malūnas veikia...

Pačiuose kultūros namuose, metodiniame kabinete, merginos paslaugiai apstojo Juozuką ir pasakė, kad vatmanas rūsy, medžiagų sandėlyje, ir ėmė ieškoti raktų ryšulio. Šįkart visos būdamos vienoje vietoje, greit išsiaiškino, kad raktus išsinešė direktorė, kuri netrukus grįš.

Pirmą sykį kažkuri pasiūlė Juozukui prisėsti.

Šįkart merginų buvo net penkios. Pačios grįžo į savo vietas prie didelio stalo, apkrauto laikraščiais, žurnalais ir išpampusiais segtuvais. Делo № . Arčiausiai Juozuko sėdėjo raudona ankšta suknelė apsilikusios simpatiška storulė Julija, kuri miestelio sankryžoje retkarčiais ji prašnekindavo ir paveldavo jam plaukus. Kartą ji kieme draugėms pratarė, kad nepavalgiusi negali užmigti, ir ar ne ji pati kultūros namuose paleido posakį: meilė per cepelinus? Dabar ji ant stalo buvo pasidėjusi knyga „Mezgimas“, bet iš tikrųjų nemezgė – ardė megztinį. Prie kojų tiesiog ant grindų buvo numetusis minkštą rudą rankinuką, kuris ten visą laiką ir gulėjo kaip koks šunelis. Paprastai ji visur kažką ištaisai dantukais traškindavo, o dabar atsilaužė kekso, padėto lėkštutėje, tačiau netrukus pastūmė skandėstą tolyn nuo savęs, pokal-

byje stabtelėdavo vidury sakinio atsiliepdama nuotrupomis: „Ejau, nes...“, „Jei visos, tai...“, „Na taip, bet...“ Atrodė, kad šiandien ji kažkodėl nusprendė mažiau ir valgyti, ir šnekėti.

Kita mergina, Onutė, kur besisukiotų ir ką beveiktų, vaidino darbščią ir rūpestingą. Ji, žinoma, varžėsi Juozuko, kurio dėmesį labiausiai ir patraukdavo būtent šis jos vaidyba. Kažko ieškojo tarp knygų, kol galop paklausė:

– Kur knygelė „Dirbame be atsiliekančių“?

Merginos patarė ieškoti krūvoje ant spintos, o kai ji traukė ją iš apačios, visa brošiūrų stirta staiga pažiūro jai į glėbį... Ji skambiai rusiškai nusikeikė ir dabar jau pritūpusi rinko knygas be vaidybos.

Trečioji, vardu Jolanta, svajingai nuo stalo žiūrėjo pro langą į tolį. Jai mažai kas čia rūpėjo. Ji paklausė Juozuką:

– Kaip laikosi Virginijus? Ar kasdien jį matai? Viešpatie, kokie gražūs jo piešiniai!

Ji net keletą kartų žavingai nusižiovavo, vis pagaudama Juozuko žvilgsnį ir kreivomis lūpomis užsičiaupdama paspartintai. Gal ji čia buvo tik dėl tam tikro skaičiaus?

Ketvirtoji, kurios vardas buvo Ričarda, juokaudama kalbėjo įsakiškai ir dalykiškai, netgi trunkiai. Ji čia jautėsi esanti atsakingiausia. Gaila, šįkart jos lūpos buvo truputėlį suskirdusios, todėl ji juokdavosi tik akimis, ir sunku buvo jos humorą pagauti, o jei kartais šiaip taip nusišypsodavo, tai tik kreivų lūpų kampučiu. Tačiau kalbėti privalėjo: pakėlus ir pavarčiusi puodelį, rėžė:

– Antrabo man tą jūsų mėtų arbata su stagarais!

Trūktelėjusi vieną stalčių, kitą, energingai pasikasė garbanas, kad net delne subarškėjo degtukai, ir griežtai paklausė:

– Kuri nublizginot mano „Kazbeką“?

Pažiūrėjo į šalia sėdintį Jolantą.

– Antra diena nevagiu.

– Meluojai!

– Aš meluoju, tu vagi.

– Taiigi aš ir ieškau vagies, kvaiša tu!.. Dar pašnekėk – ir gausi į lempą.

Negaus. Tai tik merginų humoras, sustiprintas Juozukui pralinksinti ir gal parodyti, kad jos anaipol nėra sustabarėjusios biurokratės.

– Gal tu, rupke, paėmei? – Ričarda įsistebeilijo į mezginuose išsikėtojusią Juliją.

– O gal man nepatinka tavo dūmas? – įnoringai šypsodamasi atsakė ši.

– O gal man nepatinka tavo charakteris! – atkirto viršininė.

Julija atsiduso, aprimo, nuleido ranką į atidarytą stalčių ir užsigalvojusi po vieną dėjo burnon sausainukus, saujoje laikydama jų daugiau.

– Tu manęs nenuginčysi, aš neužkimusi, – dar pridūrė Ričardė.

Juozukui buvo malonu į jas besipykstančias žiūrėti. Dar kurį laiką jos savo pašnekesį barstė tai druska, tai cukrumi, ir Ričardą šnekėjo skaudan-

čiomis lūpomis, kol Julija nuleido balsą:

– Na, tik nesiusk. „Kazbeką“ jie pasiskolino. Negalėjau neduoti, nes...

– Duokit man kuri nors cigariuką, jau nuo darbo galva užia! – šūkavo Ričarda.

Gal jai nuo tokio vadovavimo ir lūpos sutrūkinėjo, – pagalvojo Juozukas.

Penktoji – Angelė – švytėdama sėdėjo toliausiai nuo stalo, beveik kertėje. Ji buvo jauniausia, ir Juozukas pasigėrėjo jos apvalia kakta. Ši mergina tikrai nieko neveikė – ji čia buvo viešnia. Tarsi būtu pasamdyta žybčioti didelėmis akimis ir juoktis. Išgirdusi smarkesnį žodį ar keiksmą, atsiliepdavo garsiu juoku ir besijuokdama staiga panūsdavo juoktis dar garsiau. Kartais net jas visas pagaudavo juoko azartas, ir jos skubiai nosinaitėm šluostėsi ašaras, kad galėtų bendrauti toliau. Bet štai jaunikė pasielgė priešingai, išgirdusi perpasakotą bernų anekdotą, kaip ponas ilgino dieną, o ponias – naktį: net klyktelėjusi iš juoko, staiga užkando žadą, žvilgtelėjusi į Juozuką.

Angelė, kartais kažkaip vaikiškai gražydamas rankas, pasibaisėdavo pokalbiu, bet greitai ir vėl šypojojosi; ji traukė visų dėmesį angelišku grožiu ir jaunatve; simpatiškos buvo ir visos keturios šio klubo darbuotojos, kitaip rūsyje jų nelauktų keturi bernai, nors...

Merginos pro pravertą langą žvilgčiojo į gatvę, ar neatėina direktorė, ir pagaliau sudėdė ją pamačiusios.

Pro duris lėtai ir kažkaip atsargiai įėjo kukli malonaus veidelio moteriškaitė lygiai sušukuotais plaukais, apsilikusios moderniu nuo pečių palaidu paltu. Šiaip niekas niekur jos nesutikdavo ir nematydavo – atrodė, kad ji vengia viešumos ir miestelio šurmulio, nuo kurio slepiasi savo atokiuose namuose po liepomis. Parduotuvėje moterys prasarėdavo, kad ji, nors ir pirmininko žmona, nors ir baigusi žemės ūkio technikumą, vis dėlto nė kiek nemokanti groti, todėl netinkanti būti kultūros namų direktore. Ji apskritai esanti namisėda. Ir iš tiesų direktorė visada kalbėdavo kažkaip pernelyg jautriai ir švelniai, bet... Dar prieš slenkščio žvilgtelėjo į langus ir rūpestingai paklausė:

– Ar čia jūsų neperpūs skersvėjis?

Nors buvo ištėkėjusi, turėjo mažą dukrytę, vis dėlto buvo drovi; tik sykiams prie kontoros staigiai pakelta ranka sustabdydavo išvažiuojantį ir jau išilėkusį „viliuką“, nekantriai su pirmininku persimesdavo keletu žodžių, o po to atodūsiau nejučiom išsiduodavo, kad jos kalboje pats grubiausias žodis, kurį jai tekdavo ištartų, buvo „vyras“.

Tačiau direktorės autoritetas iškart išaugo, kai vieną dieną laikraštys netikėtai pasirodė jos parašytas straipsnelis „Vien kultūriniu darbu nepasitenkiname“.

2014 m.

Aloyzas

TENDZEGOLSKIS